

1. DOŚWIADCZENIE (187) *sb n*

doświadczenie (161), **doświadszenie** (22), **doświaczczenie** (4); doświadczenie *BartBydg*, *FalZioł* (14), *BielŻyw* (2), *MiechGlab* (7), *GroicPorz*, *Leop* (3), *KwiatKsiąż* (4), *BielKron* (7), *Mącz* (13), *HistRzym* (3), *KuczbKat*, *BietSpr* (8), *BudBib* (2), *BudNT* (4), *CzechRozm* (6), *ModrzBaz* (7), *WujJud* (3), *SkarJedn* (2), *Oczko* (2), *SkarŻyw* (4), *CzechEp* (4), *NiemObr* (5), *BielSjem* (2), *ArtKanc*, *BielRozm*, *ActReg*, *GostGosp* (6), *LatHar* (2), *SkarKaz*, *WujNT* (17), *SarnStat* (2), *PaxLiz*, *SkarKazSej* (3), *KlonWor*; doświadszenie *OpecŻyw*, *HistJóz* (2), *KromRozm II*, *KromRozm III*, *BielKom* (2), *LubPs* (3), *GórnDworz* (4), *RejPosRozpr*; doświadczenie : doświadszenie *BibRadz* (7 : 1), *RejAp* (1 : 1); doświadczenie : doświaczczenie *Calep* (2 : 3); doświadczenie : doświadszenie : doświaczczenie *RejPos* (10 : 5 : 1).

-dcz- (147), -dsz- (19), -dc- (2), -tcz- (9), -tsz- (3), -tc- (4), -cz- (3). ◊ -cz- (159), -c- (6), -thcz- (1). ◊ -wiad- (186), -wad- (1); -wiad- : -wad- *KwiatKsiąż* (3 : 1; I4v).

o jasne; -a- (97), -ã- (59); -a- *OpecŻyw*, *BielKom* (2), *LubPs* (3), *RejAp* (2), *GórnDworz* (4), *RejPosRozpr*, *BielSpr* (8), *ArtKanc*, *WujNT* (17), *SkarKaz*, *SkarKazSej* (3), *PaxLiz*, *KlonWor*; -ã- *KromRozm II*, *KromRozm III*, *GroicPorz*, *BielKron* (7), *KuczbKat*, *BudBib* (2), *BudNT* (4), *SkarJedn* (2), *Oczko* (2), *BielSjem* (2), *BielRozm*, *GostGosp* (6), *LatHar* (2); -a- : -ã- *Leop* (2 : 1), *BibRadz* (6 : 2), *KwiatKsiąż* (2 : 2), *Mącz* (10 : 3), *HistRzym* (2 : 1), *RejPos* (14 : 2), *WujJud* (1 : 2), *CzechRozm* (3 : 3), *ModrzBaz* (6 : 1), *SkarŻyw* (1 : 3), *CzechEp* (1 : 3), *NiemObr* (2 : 3), *SarnStat* (1 : 1); pierwsze e jasne, końcowe pochylone.

sg *N* doświadczenié (51); -é (4), -(e) (47). ◊ *G* doświadczeniã (70); -ã (53), -a (1), -(a) (16); -ã : -a *BibRadz* (2 : 1). ◊ *D* doświadczeniu (13). ◊ *A* doświadczeni(e) (23). ◊ *I* doświadczeniém (13), doświadczenim (12); -ém *FalZioł*, *GórnDworz* (3), *RejPosRozpr*, *BietSpr*, *ModrzBaz* (2), *ActReg*, *SarnStat* (2); -im *MiechGlab* (2), *KromRozm II*, *BielKom*, *GroicPorz*, *BielKron*, *NiemObr*, *GostGosp*, *SkarKazSej* (2); -(e)m : -im *Mącz* (1 : 1), *WujJud* (1 : 1); ~ -ém : -em *SarnStat* (1 : 1), -(e)m (11). ◊ *L* doświadczeniu (3). ◊ *pl* *A* doświadczeniã (2); -ã (1), -(a) (1).

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde* XVII – XVIII w.

1. *Poddanie próbie, próba, sprawdzenie, zbadanie, eksperyment; roztrząsnięcie (sumienia); pokusa; wyćwiczenie; experientia, experimentum, periculum, probatio* *Mącz*, *Cn*; *examen* *Mącz*; *expertio, exploratio, periclitatio, specimen, spectamen, tentamen, tentamentum, tentatio* *Cn* (100) : *KromRozm III* L3v; *BielKom* G5; *GroicPorz* ii2; O iáko przykrã ieft bárzo mądrosć ludziom nieuczonym/ á niewytrwa w niey głupi. Iáko kámieniã moc doświadczenie [*probatio*] będzie wnich á nieomieszkaíã zãrzucić iey. *Leop Eccli* 6/22, B2; *BibRadz Eccli* 27/7[8], I s. 2 marg, 136, *Gal* 4/14; *BielKron* 441; *Cognoscere pro experiri*, Miãłto doświadczenia. *Mącz* 250d, 291c, 323c; *HistRzym* 95v, 96 [2 r.]; *RejPos* 90, 142, 188v; *RejPosWiecz*³ 98, 98v, 99; *BielSpr* 42 marg; *WujJud* 259v; *BudNT* 2.Cor 13/3, *Philipp* 2/22; *SkarŻyw* [197]; *NiemObr* 149; *ArtKanc* N7v; *Calep* [850]b; *LatHar* 241; Stãd widzimy/ iź wiele chorob/ ktore fię zdãdã być przyrodzone/ pochodzã od ízãtãnã z Bozkiego dopułzczenia: ábo dla grzechu/ ábo dla doświadczenia. *WujNT* s. 252, *Rom* 5/4 [2 r.], s. 540 [2 r.], *Philipp* 2/22, 1.Petr 4/12.

doświadczenie kogo, czego (21): OpecŻyw [27]v; KromRozm III L3v; LubPs bb3 marg; Przed mową nie chwał mężá: abowiem toć ieft doświadczenie [tentatio est] ludzi. Leop Eccli 27/8; BibRadz I 136, Petr 1/7; RejAp 25, 115; RejPos 187v marg; KuczbKat 50; BudBib Sap 18/20; BudNT 1.Petr 1/12; CzechRozm 237v; SkarŻyw 471; CzechEp 45; Calep 997a; GostGosp 122; Heretyki Bog dopuřcza dla doświadczenia wiernych. WujNT Yyyyy4, 859. Cf »doświadczenie samego siebie«.

W charakterystycznych połączeniach: doświadczenie człowieka (ludzi) (3), stałości (statku) (6), wiary (5).

Zwroty: »przez doświadczenie [kogo] doznać« (1): Abowiemci też dla tegom był nápiřał/ ábym przez doświadczenie was doznał [ut cognoscam experimentum vestrum]/ iefliże we wřzytkim iefteście pořłuzni. WujNT 2.Cor 2/9.

»dla doświadczenia od Pana wystawiony« (1): A wřzákoř w thych podobieńřtwiech włáfniey rozumieć mamy wřzytki rodzáie niebeřpieczeńřtw/ ná kthore řą wierni závády dla dořwiádřzenia od Pána wyřtáwieni. LubPs T6v.

»doświadczenie [z kogo] wziąć« = sprawdzić, zbadać (1): tak ieft to com wam mowił iżeřcye wy wzdy řpyegowye/ yuř teraz dořwyatřzenye zwas wezmę Histřóz C2v.

»doświadczenie samego siebie« [szyk 3 : 2] (5): RejPosWiecz³ 97v; Przetoc řie też áni do niey/áni do tey ofiáry przyřtěpowác nie godři/ iedno z dobrym řumnieniem/ á z doświadczeniem řámego řiebie. WujJud 238v; CzechRozm 268 [2 r.]; (marg) Dořwiádřzenie řámego řiebie. (-) Niech řię poráchuie z řwym řumnieniem: iefli dobrze wierzy/ y iefli w czym Boga nie obrařil. WujNT 607 marg.

Wyrażenie: »srogie doświadczenie« (1): nie vydřie onego řrogiego dořwiádřzenia. BibRadz II 93 marg.

Szeregi: »doświadczenie i krzyř« [szyk 1 : 1] (2): SkarŻyw 294; co dzień ná krzyře y dořwiadczenia Bořkie řię gotuy LatHar [249].

»nawiedzenie, karanie i doświadczenie« (1): Náđ to/ niech řobie onych myřli řzkárádych zá grzech řaden niepocřyta: ále zá ofobliwe náwiedzenie/ karánie/ y dořwiadczenie Bořkie. SkarŻyw 294.

»doświadczenie i okazanie« (1): iř tego potrzebá ieft/ dla dořwiádřzenia y okazánia wiernych/ řeby heretyctwa były miedzy nimi? CzechEp 45.

»doświadczenie i okazowanie rzeczy« (1): Iefli X. K. ták o řobie rozumie/ iř cobykolewiek powiedřiał/ powinni mu wřzyřcy wierzyć bez wřzelákie⁸⁰ dořwiádřzenia/ y okazánia rzeczy: tedy moře ták beřpiecznie o nas mowić NiemObr 166.

»(skosztowanie), proba (a, i), doświadczenie« (3): Experimentum, řkocřtowanie/ Probá Dořwiádřzenie. Mqcz 279a, 110a; W Rzymřkim nabořenřtwie/ lubuią ty ćiemnořci/ brzydząc řię prawdřiwą řwiátlořcią Ewánieliey/ lud pořpolity w to wpráwuieć/ áby bez prawdřiwey proby/ y dořwiádřzenia/ ledá czemu/ y ládá iáko wierzyli. NiemObr 84.

»nie rozbieranie ani doświadczenie« (1): Apořtołowie podawáli wiernym dekrety y ářtykuły wiáry [...] nie ku rozbierániu áni dořwiádřzeniu [...] ále ku záchowánium. WujNT 467.

»sama rzecz i doświadczenie« (1): Trzećia [przyczyna]/ ře y řámá rzecz y dořwiádřzenie to nam pokázuie/ iř haeretycy dřiřieyřzy [...] ták řą miedzy řobą rořni y niezgodni WujNT 10 przedm.

»doświadczenie albo wybieranie« (1): Zadnego nie maż doświadczenia albo wybierania żony, iedno iaka sie nagodzi mieć mułiż. *BielŻyw* 109.

W przen [czego] (13) : Doświadczenie fercá káżdego wiernego człowieka. *LubPs D3v marg*; *BibRadz Petr* 1/7; iż ia potomstwo twoie [*Abramie*]/ dla doświadczenia fthałości ich/ mużę podać w niewolą *RejPos* 158, 5v, 188, 281, 330v; *BudNT Iac* 1/3; Acz pośpolicie dla grzechow Pan Bog choroby przepużcza: ále też czálem dla doświadczenia ćierpliwości *WujNT* 345, *Iac* 1/3, 1.*Petr* 1/7; A ták Vrząd wyfylał mądre biaległowy/ Na doświadczenie prawdy pozostáley wdowy. *KlonWor* 63.

Szereg: »proba a doświadczenie« (1): iedno iż [*Bóg*] to ták chowác y dopużczác tego do czáfu raczy dla próby á dla doświadczenia ftałości wiernych twoich. *RejAp* 115.

a. *Wypraktykowanie, sprawdzenie skuteczności* (13) : Iemioła [...] wielką chwałę ma z doświadczenia proftich bab *FalZioł* I 155b, V 86v, 88.

doświadczenie w czym (2): Też częfte doświadczenie w foli pieczoney/ kthorą w chuftę gorąco zawiązawfzy/ przyłoż na żołądek *FalZioł* V 83, V 79v.

doświadczenie u kogo na co (1): Też fok wycifniony z omanu/ z winem dany ku piciu/ częfte ieft doświadczenie v proftych ludzi/ á zwálzcza v bab na pomorzenie chrobakow. *FalZioł* V 85v.

Fraza: »doświadczenie ukazuje« (1): iuż tego doświadczenie vkazuje/ iż [*woda polnej dryjakwie*] wrzody morowe rośpádza y wykorzenia s ciała. *FalZioł* II 9d.

Zwroty: »być częstego, silnego, pospolitego a prawdziwego doświadczenia« (2 : 1 : 1): Też częftego doświadczenia ieft lekarzstwo pñie łayno z miodem *FalZioł* V 81; Takieź też wodka fwoyfkiego młeczú iefth fiłnego doświadczenia w żółtey niemocy pić *FalZioł* V 83v, 72v, 84v.

»wziąć doświadczenie [o czym]« (1): Pandectha mowi/ Iam pry wziął doświadczenie o tym chrzanie częfto kroć *FalZioł* I 117c.

Wyrażenia: »częste doświadczenie« [*szyk 2 : 1*] (3): Takieź też częftego doświadczenia ieft to lekarzstwo. *FalZioł* V 84v, V 58v, 81.

»pospolite a prawdziwe doświadczenie« (1): Ieft to lekarzstwo pośpolitego á prawdziwego doświadczenia. *FalZioł* V 72v.

»silne doświadczenie« (1): *FalZioł* V 83v. Cf »być częstego doświadczenia«.

[*Szereg*: »praca i doświadczenie«: ku wiele vżytecznym rzeczám dowćipnym miłterftwem może być brano [*wino białe*]/ Gdziefz to nam praca pilna y doświadczenie [skufzenie *FalZioł* I 156b] moc iego wielką oznáymia *SienHerb* 189a.]

2. *Poznana rzecz na podstawie obserwacji* (8) : Delphinowie ryby morskie Simones Szymkámí bywáyą zwáni yeft rzecz doświadczeniem doznaná że sie bárzo w tym ymieniu kocháyą y dziwnie sie roskofzuyą. *Mącz* 394a, 389c; tedy to z tey ftrony z łámego doświadczenia y fímáku zeznáć muśimý/ iż chleb ieft chlebem *CzechRozm* 261v; *Calep* 782a.

Wyrażenia: »doświadczenie widome« (1): A wiele á wielekroć iuż sie thego y s piřmá iáłnego/ y z doświadczenia widomego iuż przed oczymá twoiemi/ częftokroć iáwnie okázowáło. *RejPos* 228v.

»zwierzchnie doświadczenie« (1): Ktore ciało dośkonále potym do fłufznego wzroftu/ y z ftrony władzy duřnych/ bráło pomnozenie/ nie w łámeý rzeczy/ ále w zwierzchnim doświadczeniu/ y okázaniu *NiemObr* 144.

Szeregi: »doświadczenie i przewidzenie« (1): Tractat [...] Przez Doctora Matieia Miechowitę wydany, według doświadczenia y przewidzenia iego w tich tam łtronach. *MiechGlab* *2v.

»doświadczenie, widzenie i czucie« (1): A miałże bych ia więcey iego Filozowłkim wywodom wierzyć/ á niż doświadczeniu/ widzeniu/ y czuciu włafnemu? *CzechRozm* 85.

3. *Dowód, świadectwo; probatio BartBydg, Mącz, Cn; ostensio BartBydg; argumentum, deprehensio, documentum, index Mącz (11)* : Probatio, doswyathczenye, est rei dubiae per argumenta ostensio ad instantiam disputationis. *BartBydg* 123b; *Mącz* 318b.

doświadczenie czego (5): *ModrzBaz* 114v; *SkarJedn* 77, 91; Trzeba mi tosobie vprosić (ieslim doswiadczeniem obyczaiow moich, tyle sobie nie ziednał credita) abys mi wm MMPąn cale wierzyć raczeł. *ActReg* 138; *WujNT* 2.*Cor* 9/13.

Szeregi: »(nauka), dowod, (ani) (przykład), doświadczenie« [szyk 2 : 1] (3): załz z listu nie rozumiecie iż ci Bárbarý łtráfłzå [...] á nie dáią doświadczenia áni dowodu prawdziwego łłowam. *BielKron* 124; Documentum, Nauká/ Dowod Przikład/ Dofzwiadczenie. *Mącz* 93b, 101c.

»doświadczenie albo nauka« (1): (*marg*) Theologia to iest mowa álbo nauka o Bodze. (–) A dośwatczenie álbo nauka o Bołkich poštepkach zawiera w łobie łprawy barzo wyłokie [...] ktorých wyrozumieniem tylko dołięgamy. *KwiatKsiąż* I4v.

»wyznanie i doświadczenie« (1): Bo zá wyznánie y doświadczenie miłości/ wtym mu fię miłować y miłosc ku łobie okázowác rołkázuię *SkarJedn* 77.

4. *Ogólna znajomość życia, praktyka życiowa; wiedza nabyta drogą obserwacji i przeżyć; wytrawność; usus Mącz; experientia Calep, Cn (68)* : Bo więcei łie godzi wierzyć nałzemu doświatcenię pewnemu, niżli czudzim dowodom płonnym *MiechGlab* 62, *5v; bo doświadczenie siłå może *BielKron* 253, 263, 399; *KwiatKsiąż* C; *GórnDworz* K3v; *RejRozpr* c2v; *ModrzBaz* [16], 109v; *Oczko* 11; *CzechEp* [394], [395]; *BielSjem* 17; y My łami pewnym doświadczeniém [*certa experientia*] tegołmy dołzli *SarnStat* 901 [*idem*] 904; *PaxLiz* D3.

Przysłowie: Z dołuiatłżenia rozum łie mnozy *Rejłóz* Q3v *marg*.

Fraza: »doświadczenie (na)uczy« (4): Erudit me satis usus, Dobrze mie doświadczenie náuczilo. *Mącz* 359d; *CzechEp* [411]; Luczywå zá piecem nie chowác: bo tego łamo doświadczenie vczy y przełtrzega/ że łie od tego zápaláią [...] włzyłtki dwory. *GostGosp* 22, 22.

Zwroty. »doświadczeniem doświadczać, w doświadczeniu doświadczony« (1 : 1): Napierwey łie [*Samnitowie*] rádźili Herenniufå [...] w łeciech zesłżęgo/ ále w rozumie/ y w doświadczeniu/ y w przygodách doświadczonego. *BielSpr* 45v; *NiemObr* 89.

»doświadczeniem dowodzić« (1): Y doświatcenim te^{go} dowodzi [*Hali Abenrodoan*] iż tam przy brzegu morza połnocnego bywa wielkie wołanie duchow złých *MiechGlab* *5.

»doświadczenie mieć« [szyk *zmienny*] (4): *FalZioł* V 28; ociec go Filip sfukał/ iż on chce być mędrłzy w młodych łeciech niż ci ktorzy máią nád nim dobre doświadczenie. *BielKron* 122v; *BielSjem* 16; do rady łudzie obieráią Młode/ co ielżcze málo doświadczenia máią. *BielRozm* 7.

»najdowác się z doświadczenia, doświadczenim« (1 : 1): ktorzy [*historycy*] o onych łtronach rozmaite powiełci, iakoby łny piłali, czo łie nigdy nie nayduie ninieyłzym doświatcenim *MiechGlab* *3v, *5.

»doświadczeniem się uczyć« (1): ábowiem zbytnie rzadko rozum/ á wmiętność przed láthy przychodzi/ zwłázcza tych rzeczy/ kthorych nie człowiek doświádczeniem vczy *GórnDworz* Kk7.

Wyrażenia: »doświadczenie rzeczy, w rzeczach« (7 : 1): K temu íą wielcy dowiarkowie/ ábowiem z niedoátaku doświátczenia w rzeczach/ wízytko cokolwiek słyżą wierzą być rzecz prawdziwą *KwiatKsiąż* C3; *GórnDworz* H5, Kkv; *BudBib Sap* 8/8; *CzechRozm* 258v; A áczbym íą te⁸⁰ nierzekł/ żeby onym wítawcom praw niebyło ná wielkiey pomocy doświádczenie wiele rzeczy [*legislatores illos usu quoque rerum maxime adiutos esse*] do wítáwiania praw *ModrzBaz* 129v, 65, 73v, 132.

»starych doświadczenie« (1): By to dziś młodzi mieli/ ítárich doświádczenie *BielKom* B3v.

Szeregi: »rzeczy (samy)ch dotykanie (się) i doświadczenie« (2): mądrości potrzebuiecie. A nie tylo tey przyrodzoney/ ktorey ludzie nábywáią/ dowcipem/ [...] ćwiczenim y rzeczy íámych dotykánim y doświádczenim *SkarKazSej* 660a, 663a.

»doznanie, (i) doświadczenie« [*szyk 2 : 1*] (3): *Mącz* 389c. *Experientia* – *Doswiaczenie*, *doznanie*. *Calep* 393a; *SkarKazSej* 694b.

»eksperiencyja a doświadczenie« (1): A tego ináczey probowác nie trzebá/ iedno experiencyą á doświádczeniem/ że widzimy/ íáko przez iednego człowieká záfwe Kościoł bárzo dobrze rządzon był *WujJud* 126.

»lata i doświadczenie« (1): ná co potrzebá człowieká powážnego/ wziętego/ ktoregoby látá/ y doświádczenie wyćwiczyło *GórnDworz* Kkv.

»(powaga), nauka, (rozczytanie) (i) (ani), doświadczenie« [*szyk 2 : 1*] (3): *BielSpr* 75v; Záprawdę niechby nikomu tego wrzędu nieporuczáno/ iedno temu/ ktoryby powagą/ náuką/ doświádczeniem rzeczy [*experientia*]/ y zwierzchnoócią przed infzemi wiele miał. *ModrzBaz* 132; *SkarKaz* 485a.

»rozum i doświadczenie« (1): *BielSpr* 45v. Cf »doświádczeniem doświádczac«.

»uwáženie i doświadczenie« (1): *NiemObr* 89. Cf »doświádczeniem doświádczac«.

»zwyczaj a (i) doświadczenie« (2): *BielŻyw* 7; Czo tedy za wrząd íełt Hetmana/ co ryczerza [...] zwyczaj y doświátczenie cię [...] nauczy *KwiatKsiąż* O4v.

Wyrażenia przyimkowe: »przez doświadczenie« (1): Náležli tho przez doświádczenie/ íż młódz tá ktora nie ná wśi rodzi/ godnieyła íełt ku ćwiczeniu rzeczám Rycerfkim *BielSpr* 2.

»wedle (według) doświádczenia« (2): Wízakoż to nie íełt prawda według náłze⁸⁰ doświátczenia *MiechGlab* *4v; *RejPos* 153v.

»z doświádczenia« (4): *MiechGlab* *5; *RejPos* 221v; Pierwżego czáfu v Grekow y Lácinnikow wiele było tych/ kthorzy píali ípráwy rycerfkie potomkom íwoim potym będącym z doświádczenia pewnego *BielSpr* 28; *Oczko* 3.

»za doświádczeniem« (2): *KromRozm II* pv; mimo wízytek rozum dziwna/ íż fzedziwe látá/ ktore zá długiem rzeczy doświádczeniem baczenie/ y rozłádek człowieczy/ dofkonálfzy czynią/ w tey mierze ták błádzą *GórnDworz* H5.

a. *Bieğłość, sprawność, umiejętność wykonywania czegoś w określonej dziedzinie* (9) : *BielKron* 123v; *Mącz* 103b; *BielSpr* b3; *Empiricus* – Lekarz ktori leczy bez wízeliakiey nauki zdoświátczenia íamego. *Medicus, qui sola experientia medicinam tractat. Calep* 361a; *GostGosp* 118, 132.

Zwroty: »doświadczenim doznać« (1): [*dworka ma się*] y przekłádác/ y łtárác/ ták iáboby [!] wietłzy pożytek był/ niż nakład: á ma tego doświadczenim doznać/ nie łłowy: á doświadczenia nawiętłzy znák/ co rok intraty więcey. *GostGosp* 132.

»doświadczenie mieć« (2): bo łie żadny z tymi dáry z mátki nie vrodži/ áni teź doświadczenia żadnego mieć bęđie bes prace ołobney łwoiey *BielSpr* b3, 3.

Szereg: »zwyczaj albo doświadczenie« (1): trudno tedy w to ma vgodzić łprawcá przełožony/ ktory zwyczáiu álbo doświadczenia nie ma *BielSpr* 3.

Synonimy: **1.** dowod, doznanie, karanie, kuszenie, nauka, nawiedzenie, okazanie, pokazanie, proba, rozbieranie, skosztowanie, skuszenie, świadectwo, wysłyszenie, wyszpiegowanie, wywiedzenie; **2.** czucie, doznanie, przewiedzenie, widzenie; **3.** dowod, doznanie, nauka, obaczenie, okazowanie, poznanie, przykład, świadectwo, usłyszenie, wywiedzenie, wywod; **4.** dotykание się, doznanie, eksperyjencyja, nauka, rozum, skosztowanie, uważenie; **a.** zwyczaj.

Cf **DOŚWIADCZYĆ**

KN